

Бєлан Анастасія Ярославівна,
здобувачка вищої освіти IV курсу факультету
соціології і права
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»
ORCID ID: 0009-0004-1901-0812

Лук'янчиков Борис Євгенович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри інформаційного, господарського
та адміністративного права
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»
ORCID ID: 0000-0002-4761-5980

КРИМІНАЛІСТИЧНІ АСПЕКТИ РОБОТИ З ДОКАЗАМИ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

CRIMINAL ASPECTS OF WORKING WITH EVIDENCE OF WAR CRIMES

Анотація. У статті зазначається, що збройна агресія Російської Федерації проти України, що розпочалася у 2014 році та набула масштабного характеру з 24 лютого 2022 року, призвела до численних воєнних злочинів, які мають бути розслідувані як у національній, так і в міжнародній юрисдикції. Зазначено, що для доведення винуватості конкретних осіб у вчиненні таких злочинів вирішального значення набуває належна фіксація та збереження доказів. Акцентовано увагу на прогалинах у роботі із доказовою інформацією саме в умовах воєнного стану, наголошено на окремих аспектах збору та фіксації доказової інформації у місцях ведення бойових дій.

Наголошується на необхідності підвищення якості збору та фіксації доказової інформації з метою подання її до Міжнародного кримінального суду та відповідних експертних установ.

Зазначається, що у криміналістиці доказування розглядається як комплекс дій, спрямованих на збирання, дослідження, перевірку та оцінку доказів.

Акцентується, що особливістю воєнних злочинів є їх масштабність, специфіка обстановки вчинення, складність доступу до місць подій та небезпека втрати чи знищення доказової бази.

Уточнюються думки окремих науковців щодо важливості документування всього перебігу роботи з доказами, від виявлення на місці події аж до їх спрямування до суду, тобто «ланцюга збереження» доказів, забезпечуючи їхню належну упаковку, маркування та документування кожного етапу переміщення.

Автори приєднуються до думки науковців, що для набуття фактичними даними статусу доказів у кримінальному провадженні вони повинні відповідати таким критеріям, як належність та допустимість, і лише тоді можуть бути використані в процесі доказування.

Наведено посилання на науковців, які присвятили свої дослідження проблемам доказів та доказування загалом або за окремими напрямками кримінальної процесуальної діяльності, пов'язаної з розслідуванням окремих видів злочинів, доказування щодо окремих категорій осіб або в особливих умовах.

У висновках зазначається, що виявлення, фіксація та збереження доказів воєнних злочинів є непростим, але ключовим завданням криміналістики, вирішення якого, своєю чергою, сприятиме доведенню винуватості конкретних осіб у національних і міжнародних судах.

Ключові слова: воєнний злочин, розслідування, інформація, докази, доказування, документування, фіксація, зберігання, слідчі дії.

Abstract. The article notes that the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, which began in 2014 and became large-scale on February 24, 2022, has led to numerous war crimes that must be investigated both in national and international jurisdiction. It is noted that in order to prove the guilt of specific individuals in committing such crimes, proper recording and preservation of evidence is of crucial importance. Attention is focused on the gaps in working with evidentiary information, especially in martial law conditions, and individual aspects of collecting and recording evidentiary information in places of hostilities are emphasized.

The need to improve the quality of collecting and recording evidentiary information in order to submit it to the International Criminal Court and relevant expert institutions is emphasized.

It is noted that in forensics, evidence is considered as a set of actions aimed at collecting, researching, verifying and evaluating evidence.

It is emphasized that the peculiarity of war crimes is their scale, the specificity of the circumstances of their commission, the difficulty of access to the places of the events, and the danger of loss or destruction of the evidence base.

The opinions of individual scholars are clarified regarding the importance of documenting the entire process of working with evidence, from its discovery at the scene to its referral to court, that is, the "chain of custody" of evidence, ensuring its proper packaging, labeling, and documentation of each stage of movement.

The authors agree with the opinion of scholars that in order for factual data to acquire the status of evidence in criminal proceedings, they must meet such criteria as relevance and admissibility, and only then can they be used in the process of proving.

References are given to scholars who have devoted their research to the problems of evidence and proving in general or in separate areas of criminal procedural activity related to the investigation of certain types of crimes, proving in relation to certain categories of persons, or in special conditions.

The conclusions note that identifying, recording, and preserving evidence of war crimes is a difficult but key task of forensics, the solution of which, in turn, will contribute to proving the guilt of specific individuals in national and international courts.

Key words: war crime, investigation, information, evidence, proof, documentation, recording, storage, investigative actions.

Постановка проблеми. Воєнні злочини – це серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, закріплені у статті 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду [1, с. 5]. До них відносять умисні вбивства цивільних осіб, тортури, депортацію, напади на цивільні об'єкти, незаконне використання забороненої зброї тощо.

Більшість науковців вважають, що поняття «воєнний злочин» виникло у другій половині XIX століття, коли було прийнято Женевську конвенцію 1864 р. про поліпшення долі поранених і хворих воїнів у діючих арміях

та низку інших документів, що регулювали порядок ведення воєнних дій. Проте перші обмеження щодо методів і засобів ведення збройних конфліктів встановлювалися ще в третьому тисячолітті до н. е. в Єгипті. Існували такі обмеження і в інших народів. Так, Махабхарата і закони Ману зокрема забороняли воїнам убивати безпомічних ворогів, а також тих, хто здався добровільно [2, с. 120].

В Україні воєнні злочини криміналізовані у статті 438 Кримінального кодексу України [3]. Кримінальне провадження загалом являє складний та багатогранний інформаційно-пізнавальний процес уповноважених державних органів, який здійснюється у визначеній законом кримінальній процесуальній формі, відхилення від якої тягне за собою визнання зібраних відомостей недопустимими як докази у кримінальному провадженні. Саме це і спонукало до розгляду цього питання.

Стан опрацювання проблематики. З огляду на те, що в умовах воєнного стану правове регулювання розвивається з 24 лютого 2022 року можна стверджувати, що окремі питання щодо збору та фіксації як традиційних, так і нетрадиційних доказів (цифрових) з метою їх надання у міжнародні правоохоронні установи в такому правовому режимі потребують додаткового дослідження з метою відповідного нормативного врегулювання. Значна увага проблемам доказів та доказуванню у кримінальному провадженні приділена М. Є. Шумилою, Д. Б. Сергєєвою, М. А. Погорецьким, В. М. Тertiшником. Ґрунтовне дослідження слідів пам'яті людини провела В. О. Коновалова, яка розглядала допит як один зі способів отримання інформації від осіб, які нею володіють та розробляла тактико-психологічні прийоми, що сприяли його результативності. В. А. Журавель у своїх працях наголошував на важливості інформаційного забезпечення розслідування, інформаційних технологій та інформаційній підтримці прийняття процесуальних рішень. Місце, роль і значення інформаційних технологій у підвищенні якості слідчої діяльності розкрито у працях В. Ю. Шепітька. Окремі аспекти допиту осіб під час досудового розслідування досліджувалися в роботах Т. О. Лоскутова, А. В. Григоренка, О. А. Височина, А. Г. Марченка, О. О. Бондаренка. Разом із тим окремі особливості пошуку та документування доказової інформації в умовах війни потребують подальших досліджень та формулювання певних пропозицій.

Метою цієї статті є дослідження криміналістичних методів фіксації та збереження відомостей про воєнні злочини для забезпечення подальшого їх використання як доказів для міжнародного правосуддя.

Викладення основного матеріалу. Відповідно до статті 84 Кримінального процесуального кодексу України доказами є фактичні дані, що встановлюються показаннями свідків, речовими доказами, документами, висновками експертів [4].

Для воєнних злочинів велике значення мають як класичні речові докази (зброя, боєприпаси, сліди руйнувань), так і новітні види цифрових доказів (відео, фото, супутникові знімки, записи камер спостереження). Докази воєнних злочинів РФ також збирають, зокрема, європейські країни. Йдеться про свідчення українських біженців, а координує цей процес Європол. «Країни ЄС на поточний момент опитують людей, збирають їхні свідчення, фото, відео. Європол допомагає їх аналізувати, а Євроюст організував спеціальну слідчу групу для розслідування воєнних злочинів», – говорить Ілва Йоганссон, єврокомісарка з питань внутрішніх справ.

Криміналістика розробляє методи та засоби виявлення, фіксації й дослідження доказів. При цьому воєнні злочини відрізняються від звичайних кримінальних правопорушень масштабністю, значною кількістю жертв, особливостями обстановки та необхідністю співпраці з міжнародними органами та організаціями.

Специфікою воєнно-польової криміналістики також є оперативна обстановка, в якій здійснюється досудове розслідування, що пов'язана з проведенням бойових дій. Такий елемент криміналістичної характеристики, як обстановка вчинення злочину, безпосередньо пов'язаний з бойовою обстановкою: це і передислокація ворога (зайняття ним нових територій) або навпаки просування Збройних сил України; зміни місця події та обстановки (через можливі обстріли різними видами зброї, бомбардування тощо); пораненням, вбивством співробітників правоохоронних органів та загалом навіть неможливістю проведення слідчих дій на лінії розмежування і прилеглих територіях.

Безпосередній вплив таких воєнних (надзвичайних) умов, особливий характер воєнних злочинів та збільшена кількість проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій (особливо у випадках обстрілу, бомбардування цивільної інфраструктури та травмування/загибелі цивільного населення) у сукупності формують специфіку досудового розслідування, збору доказової інформації в зонах ведення бойових дій та прилеглих територіях. Наприклад, у звичайних (мирних, цивільних) умовах для методики досудового розслідування характерна попередня перевірка отриманої інформації про кримінальне правопорушення. В умовах ведення бойових дій така попередня перевірка недоцільна, оскільки діяльність слідчого зводиться до швидкої фіксації слідів кримінального правопорушення, збору первинної інформації та призначення судово-медичних, криміналістичних та інших видів експертиз. Про такі слідчі дії, як відтворення обстановки і обставин події, навіть не йдеться [5, с. 354].

Фіксація воєнних злочинів, так само як і інших протиправних правопорушень, завжди починається з огляду місця події. В умовах воєнних дій огляд місця події істотно ускладнюється мінуванням територій, обстрілами, руйнуванням інфраструктури, відсутністю доступу до таких місць. Саме тому

активно застосовуються сучасні технології: дрони, 3D-сканери, супутникові знімки [6, с. 45–53].

Обов'язковим є ведення протоколу огляду, використання фото- та відеофіксації. При цьому важливо зафіксувати не тільки сліди злочину, але й загальний стан місцевості.

Документування показань потерпілих і очевидців виявляється не менш важливим джерелом доказів. Опитування проводиться відповідно до міжнародних стандартів з урахуванням психологічного стану потерпілих та очевидців. Використовуються принципи «Istanbul Protocol», що визначає правила документування випадків катувань та жорстокого поводження [7, с. 112].

Важливою криміналістичною вимогою є повна, точна і детальна фіксація показань із застосуванням аудіо- та відеозапису.

У сучасних реаліях війни основними стають цифрові докази: записи камер спостереження, фото та відео з мобільних телефонів, матеріали із соціальних мереж. Як свідчить практика, навіть самі злочинці власноруч документують свої злочини на власні технічні засоби та вихваляються ними в мережі Інтернет.

Особливу увагу слід приділяти перевірці автентичності таких доказів: аналіз метаданих, геолокації, цифрових слідів редагування. Методи OSINT (відкритої розвідки) активно застосовуються в роботі організацій на кшталт Bellingcat та Truth Hounds [8].

Збереження доказів воєнних злочинів покладається саме на правоохоронні органи. Тобто йдеться не лише про відшукування та збір доказової інформації, а і фіксацію усього ланцюга збереження (chain of custody).

Для визнання отриманих фактичних даних допустимими як докази необхідно забезпечити безперервний «ланцюг збереження», тобто документувати всі етапи їх руху від моменту виявлення до передачі у суд [9, с. 178].

По суті, це і є процес документування, який забезпечує цілісність, достовірність та належність речових доказів з моменту їх виявлення та збору до моменту представлення у суді. Він включає: точне документування хто, коли, де і як контактував з доказом, а також його переміщення, зберігання та передачу, щоб гарантувати, що доказ не був змінений, підроблений або втрачений. Це критично важливо для встановлення відповідальності та забезпечення справедливості в міжнародних судах, таких як Міжнародний кримінальний суд, що розглядають воєнні злочини.

До речових доказів можна віднести насамперед зброю та сліди її застосування (кулі, гільзи, уламки снарядів), документи, зразки ґрунту та біологічного матеріалу. Важливою є правильна упаковка, маркування та зберігання. Наприклад, у разі ексгумації тіл загиблих проводиться повна фотофіксація, опис, відбір зразків для ДНК-експертиз [10].

Збереження цифрових доказів передбачає створення резервних копій, їх архівування у хмарних сховищах, використання системи хешування для підтвердження незмінності файлів.

В Україні створено низку спеціальних баз: «Єдиний реєстр досудових розслідувань воєнних злочинів», база «Трибунал для Путіна» (T4P), яка акумулює дані від правозахисників [11].

Документування та встановлення фактів злочину насамперед потрібно для забезпечення того, щоб іноземні правоохоронні органи та суди могли зібрати воєдино деталі злочину, а також процес його документування є важливим аспектом підготовки справ до судового розгляду за принципом універсальної юрисдикції.

Що стосується власне події злочину, то якість її документування ґрунтується на обсязі, точності та достовірності інформації, зібраної відповідною зацікавленою стороною. Що стосується процесу документування (а точніше, оформлення документів щодо процесу документообігу), то для підвищення шансів на успіх в іноземній юрисдикції важливо, щоб відповідна зацікавлена сторона мала інформацію про таке:

- плани дій з документування для місій, які отримали відповідну інформацію про вчинення злочину;
- що стало поштовхом до ініціювання відповідної місії;
- особи, які встановили відповідні факти;
- кроки, вжиті в рамках розслідування розвідки на основі відкритих джерел (OSINT);
- що стало поштовхом до ініціювання OSINT-розслідування;
- особи, які контактували зі свідком або потерпілим, із зазначенням дати (дат) зазначеного контакту та засобів зв'язку;
- процедури зберігання та ведення протоколів показань свідків/потерпілих;
- особи, які мали доступ до показань свідків/потерпілих) [10].

Зазначена інформація обов'язково має бути негайно надана разом з іншими матеріалами справи відповідним органам іноземної держави або партнерам з неурядових організацій, які ведуть справи за принципом універсальної юрисдикції. Однак він має бути легкодоступним, якщо іноземна юрисдикція розпочне розслідування справи. Одним з варіантів відстеження такої інформації є таблиця із записом кожного зробленого кроку, людини, передачі інформації, контакту зі свідками тощо.

Практика Міжнародних трибуналів щодо колишньої Югославії (ICTY) та Руанди (ICTR) виробила ключові стандарти документування масових злочинів, які нині застосовуються і в Україні. До них належать: ретельне дотримання «ланцюга збереження» доказів (chain of custody), стандартизоване фото- та відеозображення місць подій, застосування судово-медичних методик під час

ексгумацій та ідентифікації жертв, захист і підтримка свідків, особливо потерпілих від сексуального насильства, а також використання цифрових доказів (аудіо- та відеозаписи, документи, електронні архіви) [12, с. 130].

Міжнародний кримінальний суд розглядає злочини, вчинені на території України, починаючи з 2014 року. Для цього збираються матеріали від державних органів і НГО. Ключовим є питання автентичності та допустимості доказів [13].

В Україні прикладами масштабної роботи з доказами стали розслідування воєнних злочинів у Бучі, Ізюмі та Маріуполі. На цих територіях після звільнення проводилися комплексні огляди місць подій, що включали фото- та відеофіксацію руйнувань, слідів боєприпасів, тіл загиблих та інших речових доказів. Українські слідчі дотримувалися принципів «ланцюга збереження» доказів, забезпечуючи їхню належну упаковку, маркування та документування кожного етапу переміщення. Для підтвердження автентичності та експертного дослідження залучалися фахівці Міжнародного кримінального суду (МКС), Інституту судової медицини України та правозахисних організацій, таких як Bellingcat і Truth Hounds. Окрім традиційних речових доказів, активно збиралися цифрові матеріали – відео та фото з дронів, супутникові знімки, записи мобільних пристроїв, а також свідчення очевидців і потерпілих, які документувалися з дотриманням міжнародних стандартів захисту свідків і потерпілих [14].

Висновки. Фіксація та збереження доказів воєнних злочинів є ключовим завданням криміналістики у сучасних умовах. Надійність і повнота зібраних доказів безпосередньо визначають можливість доведення винуватості конкретних осіб у національних і міжнародних судах.

Серед основних проблем, що ускладнюють цей процес, слід виділити складність доступу до місць подій через бойові дії, ризик знищення чи фальсифікації доказів, недостатнє технічне забезпечення слідчих та необхідність координації дій між українськими і міжнародними органами.

Перспективи розвитку включають впровадження сучасних технологій, зокрема штучного інтелекту для аналізу цифрових доказів, створення міжнародних баз даних, підвищення кваліфікації слідчих і експертів, а також формування спеціального міжнародного трибуналу щодо агресії проти України.

Комплексне застосування криміналістичних методів огляду, фото- і відеофіксації, документування показань та роботи з цифровими доказами у поєднанні з міжнародними стандартами дозволяє забезпечити належне документування злочинів і створює основу для ефективного притягнення винних до відповідальності. Для України пріоритетними залишаються вдосконалення системи збору та збереження доказів, розширення міжнародної співпраці та розвиток технічного оснащення правоохоронних органів.

Перелік використаних джерел:

1. Rome Statute of the International Criminal Court. UN, 1998. 42 p.
2. Репецький В. М., Лисик В. М. Поняття та ознаки воєнних злочинів. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2009. Вип. 1(15). С. 120–121. URL: https://intrel.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/09/amp_2009_1_15.pdf.
3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*, 2001, № 25, ст. 131.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*, 2012, № 31–32, ст. 397.
5. Шепітько В. Ю. Криміналістика : підручник. Харків : Право, 2020. 512 с.
6. Колесник В. А. Огляд місця події в умовах збройного конфлікту. *Вісник кримінального судочинства*. 2022. № 2. С. 45–53.
7. Istanbul Protocol: Manual on the Effective Investigation and Documentation of Torture. UN, 2004. 112 p.
8. Bellingcat Investigations. OSINT methodology. 2022. URL: <https://www.bellingcat.com/methodology/>.
9. International Criminal Court. Rules of Procedure and Evidence. ICC, 2002. 178 p.
10. Truth Hounds. Methodology of documenting war crimes in Ukraine. 2022. URL: <https://truth-hounds.org/methodology>.
11. Ініціатива «Трибунал для Путіна» (Т4Р). URL: <https://t4pua.org/>.
12. ICTY. Rules of Procedure and Evidence. UN, 1993. 130 p.
13. Office of the Prosecutor of the ICC. Report on Preliminary Examination Activities. 2021. URL: <https://www.icc-cpi.int/itemsDocuments/2021-PE-report.pdf>.
14. Amnesty International. Ukraine: Investigation of war crimes. 2022. URL: <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2022/03/ukraine-investigation-of-war-crimes/>

References:

1. Rome Statute of the International Criminal Court. (1998). New York: United Nations [in English].
2. Repetskyi, V. M., & Lysyk, V. M. (2009). Poniattia ta oznaky voiennykh zlochyniv [Concept and features of war crimes]. *Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn*, 1(15), 120–121. Lviv: Lviv National University [in Ukrainian].
3. Verkhovna Rada Ukrainy. (2001). Kryminalnyi kodeks Ukrainy vid 05.04.2001 r. № 2341-III [Criminal Code of Ukraine]. Kyiv: Verkhovna Rada Ukrainy [in Ukrainian].
4. Verkhovna Rada Ukrainy. (2012). Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy vid 13.04.2012 r. № 4651-VI [Criminal Procedure Code of Ukraine]. Kyiv: Verkhovna Rada Ukrainy [in Ukrainian].
5. Shepitko, V. Yu. (2020). Kryminalistyka [Criminalistics]. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
6. Kolesnyk, V. A. (2022). Ohliad mistsia podii v umovakh zbroinoho konfliktu [Crime scene inspection in conditions of armed conflict]. Kyiv: National Academy of Internal Affairs. *Visnyk kryminalnoho sudochynstva*, (2), 45–53 [in Ukrainian].
7. United Nations. (2004). Istanbul Protocol: Manual on the Effective Investigation and Documentation of Torture. Geneva: United Nations [in English].
8. Bellingcat Investigations. (2022). OSINT methodology. Amsterdam: Bellingcat. Retrieved from: <https://www.bellingcat.com/methodology/> [in English].
9. International Criminal Court. (2002). Rules of Procedure and Evidence. The Hague: ICC [in English].
10. Truth Hounds. (2022). Methodology of documenting war crimes in Ukraine. Kyiv: Truth Hounds. Retrieved from: <https://truth-hounds.org/methodology> [in English].
11. Initsiatyva “Trybunal dla Putina” (T4P). (n.d.). Tribunal for Putin Initiative. Kyiv: Center for Civil Liberties. Retrieved from: <https://t4pua.org/> [in Ukrainian].
12. ICTY. (1993). Rules of Procedure and Evidence. The Hague: United Nations [in English].

13. Office of the Prosecutor of the ICC. (2021). Report on Preliminary Examination Activities. The Hague: ICC. Retrieved from: <https://www.icc-cpi.int/itemsDocuments/2021-PE-report.pdf> [in English].

14. Amnesty International. (2022). Ukraine: Investigation of war crimes. London: Amnesty International. Retrieved from: <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2022/03/ukraine-investigation-of-war-crimes/> [in English].

Дата надходження статті: 22.09.2025

Дата прийняття статті: 24.10.2025

Опубліковано: 05.12.2025

